

Lättläst och lätt språk

Blogg av Sabira Ståhlberg

1. Vad är lättläst och lätt språk?
2. Lättläst – en genre?
3. Lättläst och tillgänglighet
4. Lättlästa kriterier – fungerar för alla?
5. Måste alla lättlästa regler följas?

*Projekten "LäsLätt 2020 för ökande och spridning av information om lättläst"
och "LäsLätt 2.1 för skapandet av nytt digitalt material om lättläst"
stöddes åren 2020 och 2021 av*

**Svenska
kulturfonden**

1. Vad är lättläst och lätt språk?

*Hur ska lätt språk och lättläst definieras? Är lätt språk ett **konstgjort** eller **naturligt** språk? Är lättlästa böcker fattigare i språket och innehållet än böcker på standardspråket?*

Diskussionen om vad lätt språk och lättläst egentligen är har pågått i många årtionden. De som inte är insatta i lätt språk eller lättläst vill gärna klassificera det som ett konstgjort språk, för att det är enklare och ordvalet är mer begränsat än i standardspråket.

Men lätt språk är enligt språkvetenskapliga kriterier **ett naturligt språk**. Det följer standardspråkets grammatik och ordförråd och utvecklas tillsammans med standardspråket.

Det finns inget artificiellt i lätt språk. Det har inte speciellt **skapats** eller **begränsas** till specifika litterära verk som till exempel de olika folkens språk i J.R.R. Tolkiens kända verk *Sagan om ringen*.

Lätt språk är inte heller ett separat språk från standardspråket, utan en **förenklad** och **förtydligad form** av språket: Lätt svenska är en enklare form av standardsvenska. Lätt språk skiljer sig inte från standardspråket i annat än att ordvalet består av lättare ord, meningarna och raderna är kortare och tydligare och det finns mycket utrymme på sidan.

Lätt språk utvecklades ur behovet att **skapa kommunikation och texter** på ett mindre komplicerat språk än standardspråket, så att också personer som har utmaningar i att förstå vanligt språk i tal och/eller skrift kan ta till sig informationen.

Lättläst

Lättlästa texter är skrivna på lätt språk. I lättlästa böcker är layouten och typsnittet valda så att de underlättar den **mekaniska läsningen**. Handlingen i lättlästa böcker är i allmänhet **komprimerad** och innehåller färre beskrivningar än böcker på standardspråket. I övrigt fungerar lättlästa böcker som böcker på standardspråket.

Lätt språk och lättläst litteratur utvecklas hela tiden.

De följer naturligtvis standardspråkets utveckling, men ny forskning och erfarenheter som insamlas från olika målgrupper påverkar också kriterierna för lätt språk och lättläst.

En växande grupp författare och skribenter av lättlästa texter **utvecklar** och **uppdaterar** med varje text de skriver det lätta språket. Då vi började med lättläst för mer än två decennier sedan var det lätta språket annorlunda. Det innebär inte att vi övergått till modern slang eller liknande, utan att vi idag **vet mycket mer** om hur lätt språk uppfattas i skriftlig form av olika målgrupper. Denna kunskap hjälper oss att forma och utveckla det lätta språket så att det kan förstås av olika slags läsare.

Lätt språk är resultatet av många människors **gemensamma arbete** i flera årtionden för att skapa tal och texter, som kan förstås av så många i samhället som möjligt.

2. Lättläst – en genre?

Utgör lättläst en egen genre eller finns det olika genren inom lättläst? Därom tvista de lärde... om det vore så väl, att de lärda tvistade om lättläst! I länder med stor utgivning av lättläst finns flera lättlästa genren – deckare, poesi, romaner och andra, medan i länder med mindre utgivning uppfattas lättläst ofta som en enda genre. Finns det tillräckligt variation inom lättläst litteratur för att identifiera olika genren?

Ännu har varken forskare eller medier fått upp ögonen för lättläst **litteratur** och diskussionen om det finns genren har inte heller kommit igång på allvar. Tidningarna och tidskrifter **recenserar** ytterst sällan lättlästa böcker och **vetenskapliga** publikationer om genren i lättläst litteratur är nära noll. Forskare analyserar också hellre enklare material som lätt kan avgränsas, till exempel språket i nyheter och tidskrifter eller lätt myndighetsspråk.

Litteratur?

Även om lättläst litteratur inte får någon större uppmärksamhet har det hänt en hel del de senaste åren. Utgivningen ökar och bredden på litteraturen likaså.

Lättläst **accepteras** idag bättre än i början av 2000-talet, då min första lättlästa bok kom ut och jag som ”seriös” författare och forskare förväntades mer eller mindre be om ursäkt och skämmas för att jag skrivit något så trivialt och obetydligt som en lättläst bok.

Javisst, lättläst anses numera vara litteratur. Från att ha stått och stampat i farstun i årtal har lättläst äntligen tillåtits komma in i köket. Men det krävs uppenbarligen ännu tid innan det får sätta sig i gästsoffan i finrummet.

Barn- och ungdomslitteratur

Lättläst används främst i skolorna idag och **de flesta läsarna är barn och ungdomar**. Därför tillförs lättlästa böcker mestadels en viss åldersgrupp och kategoriseras allra helst som barn- och ungdomslitteratur. Läs- och skrivsvårigheter försvinner dock inte nödvändigtvis med åldern.

För **vuxna** dyslektiker och även för andra, till exempel **seniorer** och **migranter**, är det en positiv upplevelse att kunna läsa lättläst vuxenlitteratur. Den erbjuder ett givande och berikande innehåll och sänker ribban för läsning.

Separat genre

I allmänhet anses lättläst vara en **separat genre**, oberoende av åldersgrupp eller tema. Böcker för olika åldrar och i olika genren klumpas i biblioteken ihop under rubriken ”Lättläst”, men är lättläst i verkligheten en enda genre?

En lättläst bok skiljer sig på flera sätt från en ”svårläst” bok på standardspråket. Kan och borde den på grund av sitt lätta språk och sin speciella layout klassificeras som en genre?

Tolkningsmöjligheterna är flera och mycket beror på om lättläst anses vara litteratur, till exempel skönlitteratur, med andra ord en **konstform**, som grundar sig på originalitet.

Originalitet

Svaret på frågan ovan kan vara ja: Lättläst är en separat form av litteratur och en egen genre. Lättläst litteratur använder en specifik form av **språket** och speciella **litterära tekniker**, vilka torde räcka till för att klassificera den som en genre.

Varje bok jag och alla andra lättlästa författare skriver är originalverk. **Vi arbetar kreativt.**

Också de bearbetade böckerna grundar sig på en viss grad av originalitet, för de som bearbetar romaner eller andra verk till lättläst kan inte bara ”översätta” till lätt språk, utan de måste skriva om texten så att den passar den lättlästa formen.

Innehåll

Samtidigt är svaret på frågan om separat genre nej, om man tar innehållet som utgångspunkt.

Lättläst litteratur kan inte generellt tillföras någon klassisk huvudgenre. Däremot finns det **inom lättläst litteratur** verk i alla skönlitterära genren, från prosa till poesi och drama, och även **facklitteratur** och **populärvetenskap**.

En kompromiss kunde naturligtvis vara att klassificera lättläst som en egen genre med olika undergenren. Här skulle jag efterlysa **djupare forskning** och en **bred diskussion** om lättläst med bibliotekarier, forskare, lärare, läsare, läsombud och alla andra intresserade.

Bjud lättläst på kaffe/te!

Skapa en egen åsikt genom att läsa lättlästa böcker.

Det finns **hundratals sidor** och **dussintals** underhållande och tankeväckande verk att bekanta sig med.

Om lättläst inte passar i finsoffan i vardagsrummet, bjud det på kaffe eller te i köket eller slå er ner ute i trädgården med en bit jordgubbstårta – och upptäck nya litterära dimensioner.

Jag garanterar att det blir både roligt och spännande.

3. Lättläst och tillgänglighet

Tillgänglighet är ett populärt ord som idag används i många skiftande sammanhang. Lättläst erbjuder möjligheter att ta del av skriftlig information och kunskap på ett lättare språk. Lättlästa nätsidor och broschyrer bidrar till att institutioner och organisationer och deras budskap blir tillgängligare för alla som behöver eller föredrar att läsa lättare texter.

Men vad innebär tillgänglighet i praktiken för lättläst litteratur? Team Bokpil arbetar sedan 2015 med att utveckla innovativa och pedagogiskt lättlästa böcker och göra dem tillgängliga för alla.

Lättlästa böcker ska ge alla tillgång till **läsupplevelser**. De förmedlar **kunskap** samtidigt som de **lockar** till läsande. Böckerna borde också stöda utvecklandet av **läsförmågan** och andra viktiga förmågor som behövs i samhället. Lättläst litteratur ska dessutom **uppmuntra** till vidare läsande. **Kraven** och förväntningarna på lättläst litteratur är ofta mycket högre än på standardspråket.

Idag läser **många olika slags läsare** lättlästa böcker. En del behöver lättare texter då ordinära böcker är alltför krävande, på grund av lässvårigheter, nedsatt syn eller andra utmaningar. Andra behöver lättläst litteratur under en viss period för att komma igång med läsandet. Allt fler gillar lättlästa böcker, för de erbjuder **komprimerade, logiska och tydliga** berättelser. Även vana läsare använder lättlästa böcker och texter för att få en snabb överblick om något ämne eller en aktuell fråga.

Tillgängligt för alla?

Lättläst ökar på många sätt tillgängligheten till text. Men fler politiska och ekonomiska åtgärder behövs för att lättläst litteratur verkligen ska bli tillgänglig för alla. **Behovet av lättläst ökar** i takt med att vi allt mer använder tekniska hjälpmedel och läs- och skrivförmågan sjunker i samhället.

För att så många som möjligt ska ha chansen att **delta i samhället** behövs mycket mer lättläst information, men också långt fler lättlästa böcker om många olika ämnen. **Mångkulturell** litteratur och lättlästa verk på **flera språk** behövs för att inkludera och stöda integrationen av flerspråkiga personer.

Lättlästa nätsidor är oftast gratis, men böckerna kostar ofta och är för det mesta inte alls billiga. Betyder det att den lättlästa litteraturen egentligen inte är tillgänglig för alla? Bestämmer **ekonomin** vem som kan läsa lättlästa böcker?

Biblioteken kan överbrygga den ekonomiska klyftan och erbjuda lättläst litteratur till alla. Många förlag har skapat **gratis material** till sina böcker. Flera publicerar kapitel eller hela böcker gratis på internet. Men nya former av stöd måste utvecklas, om vi vill att böckerna ska bli fullständigt gratis. (Bokpil har tagit beslut att pappersböckerna ska vara billiga och e-böckerna gratis.)

Antalet lättlästa läsare växer varje dag i alla ålders-, intresse- och språkgrupper. Nu behövs det mer **forskning** om lättläst litteratur. Forskare kan belysa till exempel hur den lättlästa litteraturen stöder språkkunskaper, läsförmågan, pedagogiken och även samhället i allmänhet.

4. Lättlästa kriterier – fungerar för alla?

*På olika språk finns olika **kriterier** för vad som är lättläst. På finska, tyska och tatariska, till exempel, tillåts mycket längre ord än på svenska eller engelska på grund av språkens uppbyggnad. Men om vi följer enbart **riktlinjerna** för svenskt lätt språk, fungerar de för alla målgrupper?*

*Lättlästa böcker läses idag av en bred och varierande skara läsare, från personer med olika funktionsnedsättningar till ovana läsare i olika åldrar och personer som lär sig ett nytt språk. Borde vi ha **olika kriterier** och **olika lätt språk** för diverse grupper av läsare?*

En person som **lär sig svenska** har andra behov ifråga om läsning än personer som har svenska som **modersmål**. Normen och reglerna för lättläst är dock **allmänna** och ska i princip gälla för alla grupper som anses ha behov av lättläst litteratur och texter.

I Sverige har varje lättläst förlag sina egna definitioner för **språknivåer**. I Finland använder endast Bokpil språknivåer för att ange språkets **lätthets/svårighetsgrad** i en bok. Men språknivåerna hos Bokpil är också ganska allmänt definierade. En jämförelse av böcker på samma språknivå uppvisar ibland stora skillnader i såväl ordval som satsstruktur.

För att skapa olika kriterier för diverse läsargrupper talar argumentet att deras behov är olika. Men kan vi verkligen definiera **exakt** vilka behoven är?

Team Bokpils erfarenhet visar att behoven är främst **individuella**. Inom en grupp på tio personer som anses ha liknande behov av lättläst finns det minst tio olika slags individuella behov.

Olika läsare läser olika

För en **språkmedveten** läsare kan en lättläst bok verka för stel och enkel, eftersom ”fint språk” inte används. Men för en läsare med utmaningar är det inte så. De uppskattar inte finesserna. Läsare som håller på att lära sig språket eller har svårigheter med läsningen reagerar inte på ”bristen” på fint språk. Tvärtom – det kunde verka **störande** på läsningen.

För läsare med utmaningar är det viktigare att **fokusera** på texten och förstå den. De vill först och främst **lyckas** läsa texten och **uppfatta** innehållet. En lättläst bok ska vara tillräckligt enkel och ha få bilder så att läsaren orkar läsa den ända till slutet. Lättläst litteratur gör det möjligt för läsare med **utmaningar** att lyckas nå målet att ha läst en hel bok.

Om vi utgår ifrån den individuella läsaren ser vi, att varje läsare har skilda intressen, läsförmåga och motiv till att läsa. Det finns idag ett stort **utbud** av lättläst litteratur och mängden lättlästa böcker växer varje år.

Vi kan sannolikt lita på att läsarna som har behov av eller vill läsa lättläst **hittar böcker som passar** för dem och på ett lätt språk de förstår. Vi behöver inte särskilda kriterier för olika grupper, utan mycket mer lättläst litteratur skriven av olika författare om många olika teman.

5. Måste alla lättlästa regler följas?

*Utvecklingen av lättläst uppfattas allt oftare idag som utveckling av **definitioner** och **regler** för lättläst. Såväl aktörer på det lättlästa fältet som akademiska kretsar runt om i Europa har blicken fäst på kategorier och klassificeringar. Allt väl såhär långt – forskare ska arbeta med analyser, och för analyser behövs data som kan klassificeras. Men är det hälsosamt för lättläst litteratur och lätt språk att begränsas på detta sätt?*

Orsakerna till trenden att definiera och kategorisera kunde delvis sökas i kampen mot **fördomarna** i samhället: Om lättläst kan definieras tydligt och klart och det finns tydliga och klara regler, måste ju samhället ta lättläst på allvar. Ett vidare argument är att de som börjar skriva lättläst text behöver regler att följa. Men vi borde egentligen diskutera **hur många** och **hur detaljerade regler** som behövs. Vad är tillräckligt och vad är för mycket? Hur många definitioner och regler är lagom?

Lätt språk får inte begränsas

Faran med alltför många strikta regler är att det lätta språket blir uppstylat och onaturligt. Målet är egentligen det motsatta: Lätt språk ska vara **levande** och **naturligt**. Innehållet i en bok berättas på lätt språk men språket ska locka till läsning, alltså vara **språkligt intresseväckande**.

Författare och förläggare kan använda olika **språknivåer** för att beskriva hur lätt eller svårt språket är, men språknivåerna måste ha flexibla gränser. Även i standardspråket finns det olika sätt att uttrycka sig och olika teman kräver **olika språkbruk**. Klimatförändringar kan inte berättas på samma sätt som berättelser om hundar, historiska mysterier eller artificiell intelligens.

Hurdana regler behövs i så fall? Behövs egentligen regler – eller hellre **principer** och **ramar**?

Regler eller ramar?

I kampen för erkännandet av lättläst i samhället får vi inte glömma att lätt språk är ett **levande** språk, en **variant** av standardspråket. Lätt språk följer standardspråkets **ordförråd** och **grammatik**. Det utvecklas och förändras tillsammans med standardspråket – och med varje ny lättläst bok.

Måste alla existerande regler följas för att en text ska klassificeras som lättläst? Vårt svar är nej.

Varje lättläst författare utvecklar, liksom alla författare, ett **individuellt språk**. Att skriva på ett spännande, lockande, melodiskt språk kräver **övning** och **kreativitet** såväl på standardspråket som på lätt språk. Alltför hårda gränser för lättläst förorsakar att språket blir ensidigt och tråkigt.

Lätt språk får inte kvävas av alltför många och komplicerade regler. Mina erfarenheter med att skriva lätt språk på flera språk och Team Bokpils arbete med **översättningar** till språk som inte tidigare haft ett lätt språk visar att det behövs **ramar** och inte regler.

För att lätt språk ska vara levande och attraktivt för läsaren krävs **flexibilitet**, **öppenhet** och **frihet**.